

نقش شیخ محمدحسن شیخ الاسلام در ایجاد مدارس نوین تهران (۱۲۸۹ تا ۱۳۰۱ش)

احمد مظفر مقام*

یادداشت

واحد سمعی و بصری کتابخانه مجلس که بخشی از مرکز اسناد کتابخانه است، از سال ۱۳۷۷ فعالیت خود را با هدف گردآوری، سازماندهی، حفظ و نگهداری منابع آغاز نموده و به جامعه محققان، پژوهشگران، اندیشمندان و علاقمندان فرهنگ و هنر ارائه خدمات و راهگشایی می نماید. منابع اطلاعاتی موجود در این واحد شامل ۱۰/۰۰۰ قطعه عکس تاریخی شامل عکس های قاجاریه، مجلس سنا، مجلس شورای ملی و مجلس شورای اسلامی و CD اعتبارنامه های نمایندگان مجلس شورای ملی و نوارهای ریلی مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی و نقشه های ایران و جهان در موضوعات تاریخی، اقتصادی و سیاسی است.

در این مقاله با استناد به یک سند تاریخی موجود در واحد سمعی و بصری سعی داریم نگاهی گذرا به چگونگی احداث مدارس نوین در ایران بیندازیم.

مقدمه:

پایه های نظام آموزشی نوین ایران یکصد و بیست سال پیش و در دوره حکومت قاجار بنیان نهاده شد. این دوره، با تحولات و دگرگونی های قرن نوزدهم میلادی در کشورهای غربی همراه بود. دستاوردهای غربیان در عرصه های گوناگون اجتماعی و فرهنگی و علمی چنان وسیع و چشمگیر بود که روشنفکران کشورهای عقب مانده را به فکر چاره ای انداخت. در کشور ایران نیز که سال ها از پیشرفت های فرهنگی و علمی باز مانده بود، فکر تغییر و تحول جوانه زد و لذا روشنفکران و اندیشمندان تحت تأثیر دستاوردهای جوامع غربی به فکر تغییر و تحول افتادند.^۱ تأسیس مدارس به سبک نوین در ایران یکی از تحولات مهم فرهنگی بود که در آغاز با مخالفت های افراد و گروه هایی از مردم روبرو شد، اما سرانجام جایگاه خود را در عرصه فعالیت های اجتماعی و فرهنگی کشور باز کرد. احداث دارالفنون توسط امیرکبیر، نقطه عطفی در تاریخ فرهنگ ایران به حساب می آید. این مدرسه در ربیع الاول ۱۲۶۸ق/۱۲۳۱ش یعنی سیزده روز قبل از قتل امیرکبیر توسط ناصرالدین شاه با هفت معلم اتریشی و شماری از دانشمندان فرانسوی و هلندی و لهستانی افتتاح شد.^۲

مدارس دیگری هم در عهد ناصری پس از افتتاح دارالفنون توسط مردم و دولت تأسیس شد، اما آغاز تحولات فرهنگی عصر قاجار، در دوران مظفرالدین شاه است. در این دوره بود که انجمن معارف تشکیل و مدارس به سبک جدید تأسیس گردید.^۳ حاج میرزا حسن تبریزی معروف به رشديه^۴ از زمره نخستین بنیانگذاران مدارس جدید در ایران است.^۵ وی در سال ۱۳۰۰ق/۱۲۶۱ش اولین مدرسه ایرانی را در ایروان تأسیس و تا پنج سال دائر داشت و در سال ۱۳۰۵ق/۱۲۶۶ش اولین مدرسه را در تبریز تأسیس نمود. در سال ۱۳۱۵ق/۱۲۷۶ش زمان صدارت میرزا علی خان امین الدوله به کوشش ایشان و به امر پادشاه وقت به تهران احضار و اولین مدرسه را در پایتخت به نام رشديه تأسیس نمود.^۶ رشديه در وصیت نامه خود نوشت: «مرا در محلی به خاک بسپارید که هر روز شاگردان مدارس از روی گورم بگذرند و از این بابت روحم شاد شود.»^۷

پس از امیرکبیر، میرزا حسن رشديه و... افراد دیگری نیز همچون شیخ محمدحسن شیخ الاسلام به ایجاد مدارس جدید همت گماردند. سندی که در ذیل از نظر خوانندگان می گذرد، به معرفی مدارس دولتی مجانی (رایگان) که در طول سال های ۱۲۸۹ تا ۱۳۰۱ شمسی در بلوکات تهران به کوشش شیخ الاسلام تأسیس شد، می پردازد.

نگارنده این سطور علی رغم آن که تمام تلاش خود را مصروف داشت تا با استفاده از منابع موجود برای شناساندن بهتر شخصیت شیخ محمدحسن شیخ الاسلام بهره بگیرد، اما موفق به یافتن بیوگرافی ایشان نشد. امید است اهل تحقیق با درایت خویش اگر اطلاعاتی از بیوگرافی ایشان دارند، نگارنده را مطلع سازند.

معرفی سند

صدر سند، نقشه تهران و کلیه بلوکات اطراف تهران را شامل می‌شود و پراکندگی مدارس روی نقشه با علامت مشخص شده است. سمت راست سند، شرحی از مدارس تأسیس شده و نام معلمان و شرح احوال آنها را همراه با عکس نشان می‌دهد. در سمت چپ نقشه، جمع بلوکات، قریه و قصبه و شمار نفوس و نیز عکس شیخ محمدحسن شیخ الاسلام مؤسس این مدارس به همراه متنی دال بر انگیزه ایشان از تأسیس مدارس آمده است.

پروژه گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

راهنمای جامع علوم انسانی

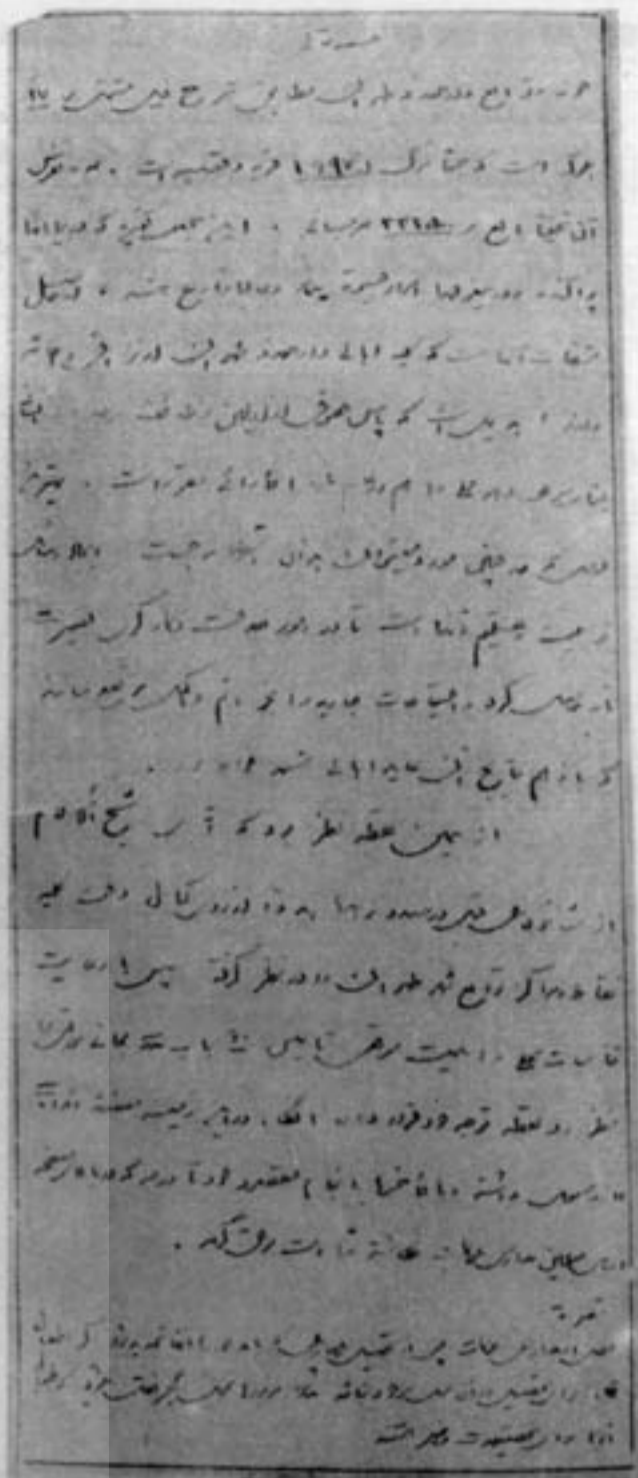
کلیه نقاط و مراکز توابع شهر طهران را در نظر گرفته سپس با رعایت تناسبات محلی و اهمیت موقعی تأسیس ۶۰ باب مدرسه مجانی دولتی را منظور و نقطه توجه خود قرار داده آنگاه در این زمینه مفصلاً اقدامات لازمه معمول داشته و بالاخره به انجام مقصود خود تا درجه [ای] که در بالای صفحه اسامی معلمین مدارس بلوکات نگاشته شده است، موفق گردید.

تبصره

بعضی از مدارس بلوکات پس از تحصیل چهار سال که باید دوره آنها تجدید شود اگر اطفال برای تحصیل در آن محل موجود نباشد، مدرسه مزبوره به محل دیگر نقل می‌شود که اطفال آنها برای تحصیلات حاضر هستند.

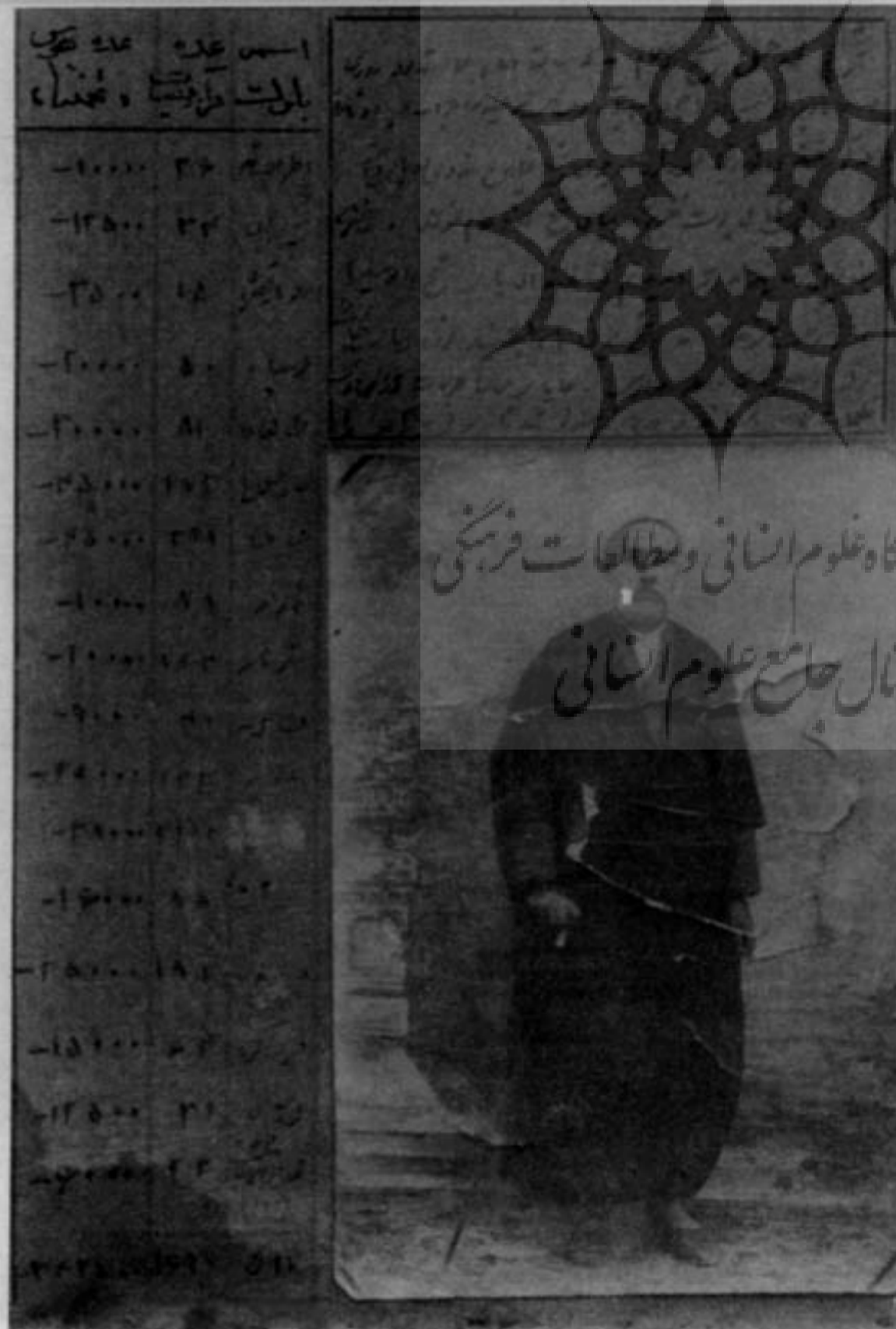
انگیزه تأسیس مدارس

شیخ محمدحسن شیخ‌الاسلام که سابقاً امام جماعت بود، روزی در حصار بوعلی شمیران با جمعی ایستاده و مسائل شرعیه را جواب می‌داد. ناگاه گله گوسفندی از آن جا عبور کرد و چون شیخ نعلین زردی در پای داشت، گوسفندان به گمان پوست خربزه بیای شیخ ازدحام نمودند. حاضرین به غائبین رسانیدند که دیدیم گوسفندان پای شیخ را بوسیده و عرض حال می‌نمودند. شیخ چون این بشنید، فوراً امامت جماعت را ترک و مصمم شد که به وسیله مدارس، رعایای بی‌سواد بلوکات [را] از مهاوی ظلمات جهل برهاند و در این زمینه کوشید تا موفق گردید.

مقن سند

«حومه و توابع دارالخلافه طهران مطابق شرح ذیل مشتمل بر ۱۷ بلوک است که جمعاً مرکب از ۱۶۹۷ قریه و قصبه است. عده نفوس آن تخمیناً بالغ بر ۳۴۲۵۰۰ نفر می‌باشد. این جمعیت کثیره که در بیابان‌ها پراکنده و در بیغوله‌ها امرار حیوة می‌نماید و غالباً زارع هستند، از حاصل مشقات آنهاست که کلیه اهالی دارالخلافه طهران ارتزاق و اعاشه دارند، بدیهی است که پاس حقوق از اولین وظایف وجدانی انسان به شمار می‌رود و هر عملی را هم در عالم مابه‌الازائی مقرر است. بهترین عرضی که در چنین مورد می‌توان بدان استظهار جست، ایجاد وسائل تربیت و تعلیم آنها است تا در امور فلاح و کارگری بصیرت تامه حاصل کرده و احتیاجات جاریه را به نحو اتم و اکمل مرتفع سازند که باز هم نتایج آن عاید اهالی شهر خواهد بود. از همین نقطه نظر بود که آقای شیخ‌الاسلام از شانزده سال قبل در صدد برآمد بدو از روی کمال دقت

اسم بلوک	عده قراء و قصابات	عده نفوس تخمیناً
اطراف شهر	۲۶	۱۰۰۰۰
شمیران	۳۴	۱۲۵۰۰
رودبار قصران	۱۵	۳۵۰۰
کوهپایه	۵۰	۲۰۰۰۰
طالقان	۸۱	۳۰۰۰۰
ساوجبلاغ	۱۷۳	۴۵۰۰۰
ساوه	۲۸۰	۴۵۰۰۰
زرند	۸۱	۱۰۰۰۰
شهریار	۱۶۳	۲۰۰۰۰
فشا فویه	۴۱	۹۰۰۰
غار	۱۳۲	۲۵۰۰۰
[ناخوانا]	۲۳۲	۳۸۰۰۰
[ناخوانا]	۸۵	۱۶۰۰۰
دماوند	۱۸۲	۳۵۰۰۰
فیروزکوه	۶۴	۱۵۰۰۰
لواسان	۳۱	۱۲۵۰۰
لورا و شهرستانک	۲۲	۶۰۰۰
۱۷ بلوک	۱۶۹۷	۳۴۲۵۰۰

مدارس دولتی ابتدائی مجانی که از تاریخ سنه ایت ثیل ۱۲۸۹ شمسی لغایت هذه السنه ۱۳۰۱ [شمسی] در بلوکات طهران مقرر جاً تاسیس شده اند.

(۱) در سنه ایت ثیل [سال سگ] ۱۲۸۹ [شمسی] مطابق پیشنهاد مخصوصی که آقای شیخ الاسلام راجع باغات دولتی توسط مرحوم صنیع الدوله^۱ به مجلس شورای ملی تقدیم نمود، یک باب مدرسه ذکور و یک باب مدرسه اناث در صاحبقرانیه شمیران با یکصد و سی تومان شهریه از محل باغات دولتی به تصویب مجلس مقدس دائر گردید و به علاوه در نتیجه این اقدام مبالغ گزافی مخارج و تضررات دولت کاسته شد.

(۲) در سنه سیچقان ثیل [سال موش] ۱۲۹۱ [شمسی] زمان وزارت آقای حکیم الملک^۲ یک باب مدرسه ذکور در قصبه تجریش با پنجاه تومان شهریه مفتوح شد.

مدارس دولتی ابتدائی مجانی که از تاریخ سنه ایت ثیل ۱۲۸۹ شمسی لغایت هذه السنه ۱۳۰۱ [شمسی] در بلوکات طهران مقرر جاً تاسیس شده اند.

۱۰ - در سنه ۱۲۸۹ مطابق پیشنهاد مخصوصی که آقای شیخ الاسلام راجع باغات دولتی توسط مرحوم صنیع الدوله^۱ به مجلس شورای ملی تقدیم نمود، یک باب مدرسه ذکور و یک باب مدرسه اناث در صاحبقرانیه شمیران با یکصد و سی تومان شهریه از محل باغات دولتی به تصویب مجلس مقدس دائر گردید و به علاوه در نتیجه این اقدام مبالغ گزافی مخارج و تضررات دولت کاسته شد.

۱۱ - در سنه ۱۲۹۱ مطابق پیشنهاد مخصوصی که آقای حکیم الملک^۲ در زمان وزارت خود تقدیم نمود، یک باب مدرسه ذکور در قصبه تجریش با پنجاه تومان شهریه مفتوح شد.

۱۲ - در سنه ۱۲۹۲ مطابق پیشنهاد مخصوصی که آقای...^۳ تقدیم نمود، یک باب مدرسه ذکور در قصبه...^۴ با... تومان شهریه مفتوح شد.

۱۳ - در سنه ۱۲۹۳ مطابق پیشنهاد مخصوصی که آقای...^۵ تقدیم نمود، یک باب مدرسه ذکور در قصبه...^۶ با... تومان شهریه مفتوح شد.

۱۴ - در سنه ۱۲۹۴ مطابق پیشنهاد مخصوصی که آقای...^۷ تقدیم نمود، یک باب مدرسه ذکور در قصبه...^۸ با... تومان شهریه مفتوح شد.

۱۵ - در سنه ۱۲۹۵ مطابق پیشنهاد مخصوصی که آقای...^۹ تقدیم نمود، یک باب مدرسه ذکور در قصبه...^{۱۰} با... تومان شهریه مفتوح شد.

۱۶ - در سنه ۱۲۹۶ مطابق پیشنهاد مخصوصی که آقای...^{۱۱} تقدیم نمود، یک باب مدرسه ذکور در قصبه...^{۱۲} با... تومان شهریه مفتوح شد.

۱۷ - در سنه ۱۲۹۷ مطابق پیشنهاد مخصوصی که آقای...^{۱۳} تقدیم نمود، یک باب مدرسه ذکور در قصبه...^{۱۴} با... تومان شهریه مفتوح شد.

۱۸ - در سنه ۱۲۹۸ مطابق پیشنهاد مخصوصی که آقای...^{۱۵} تقدیم نمود، یک باب مدرسه ذکور در قصبه...^{۱۶} با... تومان شهریه مفتوح شد.

۱۹ - در سنه ۱۲۹۹ مطابق پیشنهاد مخصوصی که آقای...^{۱۷} تقدیم نمود، یک باب مدرسه ذکور در قصبه...^{۱۸} با... تومان شهریه مفتوح شد.

۲۰ - در سنه ۱۳۰۰ مطابق پیشنهاد مخصوصی که آقای...^{۱۹} تقدیم نمود، یک باب مدرسه ذکور در قصبه...^{۲۰} با... تومان شهریه مفتوح شد.

۲۱ - در سنه ۱۳۰۱ مطابق پیشنهاد مخصوصی که آقای...^{۲۱} تقدیم نمود، یک باب مدرسه ذکور در قصبه...^{۲۲} با... تومان شهریه مفتوح شد.

۳) در سنه اودئیل [سال گاو] ۱۲۹۲ [شمسی] با مساعدت کابینه آقای نیرالملک^۱ یک باب مدرسه ذکور در قصبه حضرت عبدالعظیم به نام عظیمیه با پنجاه تومان شهریه از محل اوقاف آستانه حضرت عبدالعظیم تأسیس گردید.

۴) در سنه یونت ئیل [سال اسب] ۱۲۹۷ [شمسی] زمان وزارت حضرت آقای نصیرالدوله^۲ دوازده باب مدرسه در ده بلوک از توابع طهران با چهارصد تومان شهریه تأسیس شد.

۵) در سنه قوی ئیل [سال گوسفند] ۱۲۹۸ [شمسی] و پیچی ئیل [سال میمون] ۱۲۹۹ [شمسی] زمان وزارت آقای حکیم الملک^۳ و معاونت آقای حکیم اعظم و ریاست کل معارف آقای اعلم الدوله^۴ از طرف اهالی و رعایای بلوکات شدیداً و متوالیاً درخواست مدرسه ملیه، لهذا مقرر گردید که چند باب مدرسه دیگر به طور لزوم در بلوکات مزبوره از محل تومانی دویست دینار و خرواری یکقران مفتوح شود و چون با میزانی که در دست بود

به طور قطع امید می رفت که فروع مالیاتی توابع طهران اقلأ کمتر از شش هزار تومان در سال نخواهد بود، لهذا ۱۹ باب مدرسه ذکور در بلوکات و یک باب مدرسه اناث در قصبه تجریش مفتوح گردید.

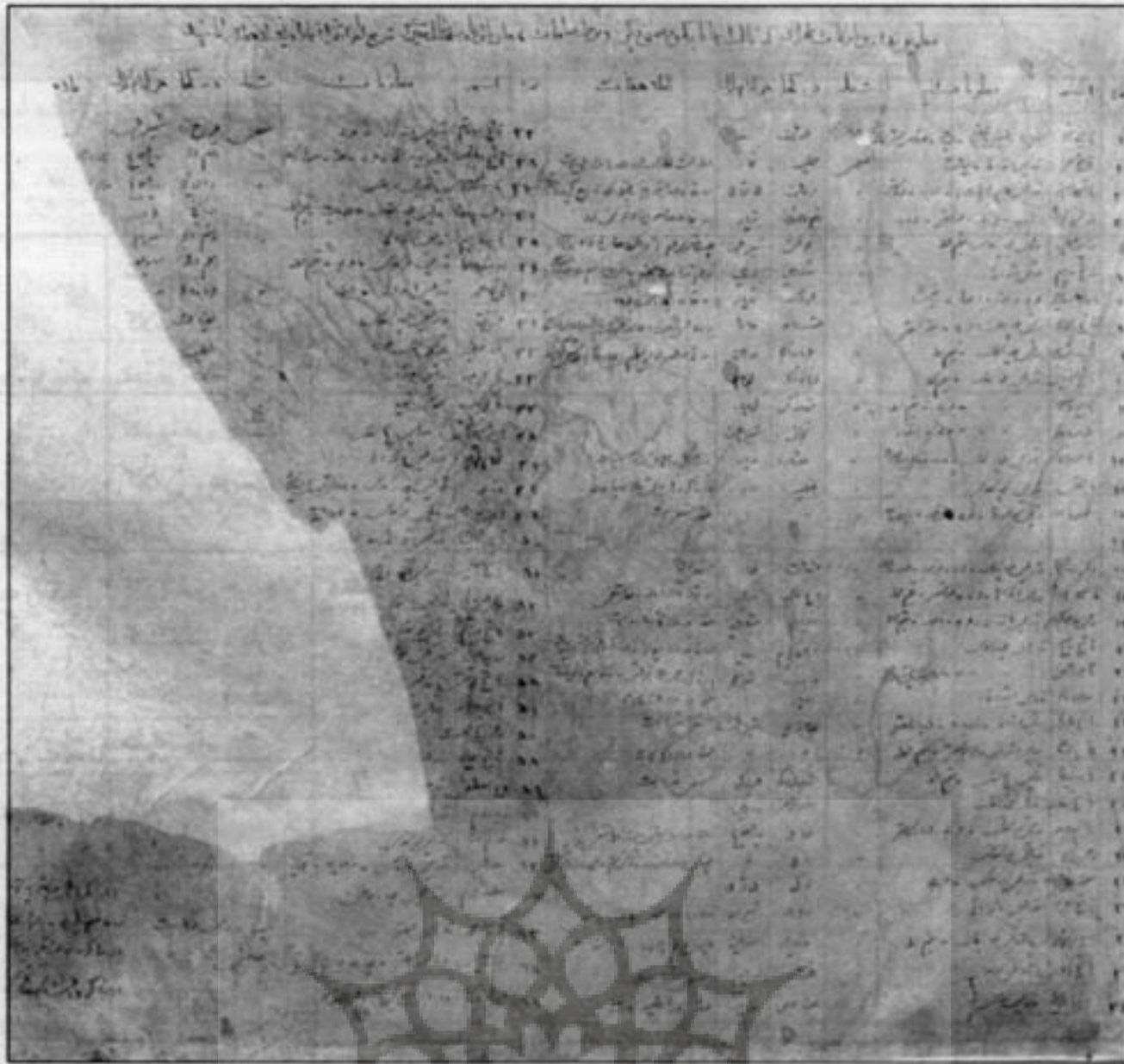
۶) در سنه قوی ئیل [سال گوسفند] ۱۳۰۰ [شمسی] زمان وزارت آقای ممتازالدوله^۵ و کفالت آقای آقا میرزا رضا خان^۶ به مقام وزارت جلیله پیشنهاد شد که از عایدات اوقاف بلوکات طهران پس از وضع مخارج اداری سالی یکهزار و پانصد تومان داده خواهد شد، مشروط به این که از محل مزبور اجازه تأسیس ۶ باب مدرسه داده شود. وزارت جلیله این موضوع را قبول و به هیئت محترم وزراء عظام پیشنهاد و پس از تصویب شش باب مدرسه در نقاط لازمه تأسیس گردید.

عده مدارس مفتوحه مطابق مشروح فوق در تمام بلوکات حومه و توابع طهران بالغ بر ۴۲ باب شد و برای آن که عده منظوره از مدارس که به شصت باب بود، تکمیل و نواقص موجوده مرتفع گردد،

شرحی توسط وزارت جلیله معارف راجع به عوائد خالصجات به طور اخذ صد یک یا ترتیب فروع مالیاتی به هیئت محترم وزراء عظام پیشنهاد شد و از آنجا به اداره خالصه ارجاع، اداره مزبور نیز موافقت خود را کتباً معروض داشته ولی متأسفانه نتیجه ظاهر نشد. از محل فروع مالیاتی هم آن طوری که انتظار می رفت انجام مقصود نگردید. محل یکهزار و پانصد تومان اوقاف نیز بر اثر تهاونات و تساهلات وزارتخانه از میان رفت. بالجمله پس از تحمل قریب دوازده هزار تومان خسارت شخصی نتیجه آن شد که عاقبت الامر امور مدارس رو به اختلال گذارده و ۱۷ باب از آن مدارس که با هزاران زحمت و مشقت تأسیس و دائر شده بود، منحل گردید و ۲۵ باب آن فعلاً باقی مانده است که آن هم با وجود جریان اوضاع حالیه و تعویق حقوق و استیصال فوق الطاقه معلمین معلوم نیست که چه حالی پیدا خواهند کرد. و اگر فی الجمله امیدی هم نسبت به عایدات اوقاف حومه بود، به کلی مبدل به یأس گردید.

معلمین مدارس بلوکات طهران که غالب آنها با عکس و بعضی دیگر (منجمله معلمات) [منظور خانم معلم ها] جای عکس آنها در صفحه مقابل معین است، شرح احوال و نمرات آنها را ذیلاً ملاحظه فرمایید:

نمره	اسم	معلومات	شغل	در کجا	جزء کدام بلوک	ملاحظات
۱	آقا سید نعمت‌اله	ادبیات - طبیعی و ریاضی مختصر - الهیات - فقه و اصول مختصر - سیاسیات	دفترداری و انشاء	تهران	—	
۲	آقا شیخ حسن	تدریس ابتدایی - سیاق	معلمی	عظیمیه	غار	نظافت مدارس حومه بر عهده مشارالیه است.
۳	آقا شیخ علی اصغر	تدریس کلاس اول و دوم - حساب - عربی مختصر	معلمی	مرجان و مطاقان	مرجان	سابقاً در صاحبقرانیه و اخیراً به کلی خارج گردید. مدرسه مرجان منحل شد.
۴	آقا شیخ علی اکبر خراسانی	فارسی - عربی - فقه مختصر - حساب	معلمی	قاسم آباد	شهریار	سابقاً در صاحبقرانیه و تجریش بود.
۵	آقا میرزا حسین	تدریس چهار کلاس و تعلیم خط	معلمی	تجریش	شمیران	چند روز قبل مرحوم شد و اکنون حاجی خان بجای او است.
۶	آقا شیخ ابراهیم	تدریس ابتدایی	معلمی	شهر ورامین	ورامین	مرحوم شده است و فعلاً سیاسی زاده معلم مدرسه گردیده است.
۷	آقا سید رضا صدر شریعه	عربی - فقه - اصول - ریاضی	معلمی	فردوس	شهریار	سابقاً در اطراف بوده است.
۸	آقا شیخ رحمت‌اله	تدریس چهار کلاس - عربی - فقه مختصر	معلمی	دماوند	دماوند	به واسطه حسن خدمت معارف یک میز بر عهده او محول گردید.
۹	آقا سید ابوالحسن	تدریس چهار کلاس - تعلیم خط	معلمی	جوآباد	ورامین	مدتی در حضرت عبدالعظیم و بعد فیروزآباد و فعلاً مستعفی گردیده است.

نمره	اسم	معلومات	شغل	در کجا	جزء کدام بلوک	ملاحظات
۱۰	آقا شیخ اسمعیل	تدریس چهار کلاس - تعلیم خط	معلمی	لواسان بزرگ	لواسان	
۱۱	آقا میرزا احمد	تدریس چهار کلاس - عربی - تعلیم خط	معلمی	قصبه کن	کوهپایه	
۱۲	آقا میرزا علی آقا	تدریس چهار کلاس - عربی - اخبار	معلمی	تجریش	شمیران	
۱۳	آقا میرزا علی اکبر	تدریس چهار کلاس - دارای تصدیق از دارالفنون	معلمی	ادران	شهریار	از شاگردان سابق صاحبقرانیه است.
۱۴	آقا مجتبی	تدریس چهار کلاس	معلمی	عظیمیه	غار	از شاگردان سابق مدرسه مزبوره است.
۱۵	کهنمونی زاده	تدریس کلاس ۶ - عربی - فرانسه - ریاضیات	معلمی	عظیمیه	غار	فعلاً مستعفی شده است.
۱۶						
۱۷	دکتر ابوالقاسم خان	تدریس چهار کلاس - عربی - فرانسه - طب - خط	معلمی	فشلاق	خوار	مستعفی شد.
۱۸	آقا شیخعلی اکبر سوهانکی	تدریس ابتدایی - عربی - فقه مختصر - تعلیم خط	معلمی	باغ خاص	ورامین	سابقاً در سوهانک و فعلاً مستعفی
۱۹	حاجی سیفالذاکرین	تدریس ابتدایی - عربی - اخبار - تعلیم خط	معلمی	زیوان	فشاقویه	فعلاً در مدرسه اشتهارد است.
۲۰	آقا شیخ مسیح	تدریس چهار کلاس	معلمی	رباط کریم	شهریار	سابقاً در مدرسه زیوان - از شاگردان صاحبقرانیه است.
۲۱	آقا میرزا حسن	تدریس چهار کلاس - دارای تصدیق از دارالفنون	معلمی	دزاشوب	شمیران	از شاگردان مدرسه تجریش - سابقاً معلم تجریش و دزاشوب
۲۲	ملا میرزا آقا	تدریس ابتدایی	معلمی	اوین	شمیران	فعلاً در مدرسه خجسته است.
۲۳	آقا شیخ حاجی آقا	تدریس ابتدایی - ادبیات - الهیات مختصر	معلمی	صاحبقرانیه	شمیران	مستعفی شده است.
۲۴	آقا سید موسی	تدریس ابتدایی - عربی مختصر - تعلیم خط	معلمی	صاحبقرانیه	شمیران	فعلاً در ایوانکی است.

نمره	اسم	معلومات	شغل	در کجا	جزء کدام بلوک	ملاحظات
۲۵	آقا سید مهدیخان	تدریس پنج کلاس - تعلیم خط	معلمی	قصبه فیروزکوه	فیروزکوه	مستعفی شده است.
۲۶	آقا شیخ مهدی	تدریس چهار کلاس	معلمی	امامزاده جعفر	ورامین	
۲۷	آقا سید جواد	تدریس دو کلاس - عربی و حساب مختصر	معلمی	[ناخوانا]	ساوجبلاغ	مدرسه مزبوره منحل و مشارالیه مستعفی شد.
۲۸	حاجی شیخعلی	تدریس دو کلاس	معلمی	برغان	ساوجبلاغ	چندی در دزاشوب و تجریش معلم بود و اکنون از برغان مستعفی شده است.
۲۹	معمدالاشراف	تدریس دو کلاس - عربی	معلمی	شهرک	طالقان	
۳۰	آقا شیخ حسن	تدریس ابتدایی	معلمی	سوهانک	شمیران	مدرسه سوهانک منحل و مشارالیه مستعفی.
۳۱	آقا سید عبدالحسین [ناخوانا] قزوینی	تدریس چهار کلاس - تعلیم خط	معلمی	شهر ورامین	ورامین	چندی در نجمآباد بود - اکنون مستعفی.
۳۲	آقا شیخ هادی	تدریس دو کلاس	معلمی		ساوجبلاغ	مستعفی شده است.
۳۳	آقا میرزا محمد علیخان	تدریس کلاس ۶	معلمی		شهریار	فعلاً در عظیمیه است.
۳۴	آقا شیخ ابوالقاسم	تدریس ابتدایی - عربی	معلمی	فرحزاد	شمیران	
۳۵	آقا شیخ عبدالمطلب	تدریس ابتدایی - عربی - فقه اصول کلام	معلمی	قاسمآباد	ساوجبلاغ	میرزا سید نصیرالدین
۳۶	آقا سید ابوالفضل	تدریس دو کلاس	معلمی	والیان	ساوجبلاغ	مدرسه و ...
۳۷	اجتسامالادباء	تدریس چهار کلاس - ادبیات - تعلیم خط	معلمی	ایوانکی	خوار	
۳۸	آقا سید ابراهیم	تدریس ابتدایی	معلمی	رستمآباد	شمیران	
۳۹	ادیبالسادات	تدریس دو کلاس - عربی - تعلیم خط	معلمی	نجمآباد	ساوجبلاغ	
۴۰	آقا شیخ محمد	تدریس ابتدایی - خط	معلمی	جوادآباد	[ورامین]	
۴۱	حسن آقا	تدریس چهار کلاس	معلمی	علیشاه عوفی		
۴۲	آقا حسین	تدریس کلاس دو		عظیمیه	[غار]	
۴۳	آقا عبدالله	تدریس ابتدایی	معلمی			
۴۴	آقا کوچک	کلاس تهیه				
۴۵	آقا میرزا حسینخان	تدریس پنج کلاس	معلمی			
۴۶	فحام الشریعه	تدریس ابتدایی				
۴۷						

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

نمره	اسم	معلومات	شغل	در کجا	جزء کدام بلوک	ملاحظات
۴۸	آقا محمد	تدریس چهار کلاس - دارای تصدیق از دارالفنون				
۴۹	آقا سید عبدالحمین بروجردی	تدریس دو کلاس - ادبیات				
۵۰	آقا میرزا حسین خان	تدریس ابتدایی خط				
۵۱	آقا شیخ اسمعیل	تدریس ابتدایی				
۵۲	دکتر علیمحمدخان	تدریس سه کلاس				
۵۳	آقا شیخ ابراهیم طالقانی	تدریس دو کلاس				
۵۴	آقا سید حسین	تدریس دو کلاس				
۵۵	آقا شیخ محمدتقی	تدریس				
۵۶	آقا میرزا جواد	تدریس				
۵۷	حاجی شیخ					
۵۸	آقا شیخ سلیمان					
۵۹	آقا شیخ مصطفی					
۶۰	ربابه خانم					
۶۱	خانم آقا	تدریس دو کلاس				
۶۲	ملا باجی	تدریس دو کلاس - شریعت - تجوید	معلمی	تجربش	اشمیران	
۶۳	سلطنت خانم	تدریس چهار کلاس	معلمی	تجربش	اشمیران	از شاگردان صاحبقرانیه است.
۶۴	آقا سید محمد	فارسی مختصر	تفتیش مدارس بلوکات			سابقاً معلم پسران - اخیراً از کمی بودجه از تفتیش نیز مستعفی شد.
۶۵	میرزا اسمعیل	فارسی مختصر - چهار عمل حساب - سیاق	تفتیش			از شاگردان صاحبقرانیه است.
۶۶	میرزا غلامعلی	دارای تصدیق از دارالفنون				از شاگردان سابق تجربش.

پدری گاه

۲۲
سازمان اسناد و کتابخانه ملی

ارجاعات:

۱. قاسمی پویا، اقبال. مدارس جدید در دوره قاجاریه (بانیان و پیشروان)، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۷، ص ۱.
۲. سلطان زاده حسین. تاریخ مدارس ایران از عهد باستان تا تأسیس دارالفنون، تهران: انتشارات آگاه، ۱۳۶۴، ص ۲۶۳.
۳. کریمیان، علی. «مدارس خراسان در سال ۱۳۷۷ قمری ۱۲۹۸ شمسی» گنجینه اسناد، سال دوازدهم، پاییز و زمستان ۱۳۸۱، ص ۴۷.
۴. رشديه در اصطلاح عثمانیان آن روزگار به مدرسه ابتدایی گفته می شود و به این نام شهرت یافت (قاسمی پویا، اقبال. همان، ص ۱۸۸).
۵. همان، ص ۱۸۸.
۶. رشديه، شمس الدین. سوانح عمر، تهران: نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۲، ص ۱۲.
۷. رشديه، فخرالدین. زندگینامه پیر معارف رشديه بنیانگذار فرهنگ نوین ایران، تهران: انتشارات هیرمند، ۱۳۷۰، ص ۲۳۶.
۸. میرزا مرتضی قلی خان صنیع الدوله وزیر معارف و فواید عامه و سرانجام در ۱۵ بهمن ۱۲۸۹ شمسی کشته شد (یغمائی، اقبال. وزیر علوم و معارف و فرهنگ ایران، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۵، ص ۷۷ و ۸۰).
۹. میرزا ابراهیم خان حکیم الملک. وزیر علوم (ضرغام بروجنی، جمشید. دولتهای عصر مشروطیت، تهران: مجلس شورای ملی، [۱۳۴]، ص ۸۳).
۱۰. رضا قلی خان نیرالملک معاون وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه و فواید عامه (یغمائی، اقبال. همان، ص ۲۰۴).
۱۱. میرزا احمد خان نصیرالدوله بدر چهل و سومین وزیر معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه (همان، ص ۱۷۶).
۱۲. میرزا ابراهیم خان حکیم الملک وزیر معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه (همان، ص ۱۲۵).
۱۳. دکتر خلیل الله خان اعلم الدوله ثقفی به سال ۱۲۹۳ ق/ ۱۲۵۵ ش وارد دارالفنون شد. ضمن ادامه تحصیل در این مدرسه فرانسه و جغرافیا نیز تدریس می کرد. با تلاش دکتر طولوزان و اجازه از شاه برای تحصیل به فرنگ رفت. وقتی که برگشت طبیب مخصوص شاه شد و بعدها رئیس کل معارف و معاون آن وزارتخانه شد. (محبوبی اردکانی، حسین. تاریخ موسسات تمدنی جدید در ایران، تهران: انتشارات تهران، ۱۳۷۰، ص ۲۸۹).
۱۴. میرزا اسمعیل خان ممتازالدوله چهل و هشتمین وزیر معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه (یغمائی، اقبال. همان، ص ۲۰۷).
۱۵. میرزا رضا خان نایینی معاون میرزا اسماعیل خان ممتازالدوله بود. وی به پاکدامنی و احاطه بر ادبیات فارسی و عربی و فقه و اصول مشهور بود. (یادگار عمر، خاطراتی از سرگذشت عیسی صدیق که از لحاظ تربیتی سودمند تواند بود.) (تهران: [بی نا]، ۱۳۴۰، ص ۲۳۹).